

שִׁירַת פְּרַמְנִידָס

מיוונית (בצירוף מבוא והערות): יהודה ליבס

מבוא

פרמנידס, איש אֶלְאָה שבדרום איטליה, חי במאה השישית והחמישית לפני הספירה. לפי מסורת הקדמונים היה הוא איש חשוב במקומו. מוצאו היה ממשפחה מיוחסת ועשירה, והוא שחוקק לעירו את חוקיה. הוא היה, לפי אותן מסורות, תלמידו של המשורר-הפילוסוף, המונותאיסט הידוע, קְסֶנוֹפֶנְס (החוקרים החדשים מפקפקים בכך), וכן של הפיתגוראי אֶמְפִּינִיאָס. אמיניאס היה זה שהביאו לחיי הגות, ואחרי מותו בנה פרמנידס מקדש לכבודו. לפי אפלטון, בהיות פרמנידס בין שישים וחמש שנה הלך לאתונה, בלוויית תלמידו המובהק הפילוסוף זֶנוֹן, ונפגש שם עם סוֹקְרָטֵס, שהיה עדיין צעיר, ושוחח אתו ולימדו בענייני פילוסופיה. הדיאלוג האפלטוני *פרמנידס* מכיל כביכול שיחה פילוסופית זו. אי אפשר כמובן למצוא בדיאלוג זה את דברי פרמנידס ממש, אך מכל מקום יש בו עדות להשפעתו של פרמנידס על המחשבה האפלטונית.

פרמנידס אכן נחשב לאחד מגדולי הפילוסופים הפרה-סוקראטיים, והשפעתו הישירה והעקיפה על המחשבה המערבית עצומה היא (וכן על המחשבה היהודית). השפעה ישירה שלו אפשר למצוא לדעתי ב*ספר יצירה*, כפי שמראה אנכי בספרי *תורת היצירה של ספר יצירה*, הוצאת שוקן, תשס"ב). התעניינות בפילוסופיה שלו חיה אף בימינו ובמקומנו, אך דומה שהיא לוקה בחד צדדיות מסוימת, שבעטיה אין רואים את יצירת פרמנידס במלוא גדולתה. כי יצירתו של פרמנידס שהגיעה לידינו (היצירה האותנטית, להבדיל מן הדיאלוג האפלטוני שרק מיוחס לו) אינה חיבור פילוסופי בלבד; היא גם שיר נשגב (כל שנשתמר מיצירתו הם, ככל הנראה, חלקים של שיר אחד), שיש בו אפוס ופתוס, ובצד הלוגוס גם מיתוס. כי לפי פרמנידס אֶלָּה היא האמת, ועניינו של השיר התקדשות במיסתוריה ושמיעת דבריה. לא הפילוסוף נושא כאן את דבר האמת, אלא האלה עצמה היא הדוברת והמלמדת אותו, ודבריה מנוסחים לא רק כעיון פילוסופי מנומק אלא גם בלשון הסתומה של תשובות האורקל. שיר זה, כיאות לו, אף איננו כתוב בלשון המדוברת אלא בניב מרומס, הניב האפי ההומרי. בתרגום שלפנינו ביקשתי אפוא לחדש קשר יחודי זה בין השגב הדתי והפואטי לבין הפילוסופיה הדיסקורסיבית. לשם כך ניסיתי לשמור על גובה הלשון, ובעיקר על המשקל הֶקְסֶמֶטְרִי, שבו כתוב שיר זה, כמוהו ככל היצירה האפית היוונית-רומית.

משימה זו כרוכה בקשיים לא מעטים ואף במגבלות. בנוסף לקשיים המפורסמים העומדים לפני כל תרגום, ולא לה המיוחדים לתרגום שירה ולתרגום דברי הגות עמוקה וקשה, ולקשיי תרגום המשקל ההקסמטרי (משקל זה אינו קל בעברית המודרנית שנהגית בדרך כלל במלרע, כי כל שורה הקסמטרית פותחת בהברה מוטעמת ומסיימת בהברה חסרת הטעמה), נוסף לכל אלה פרמנידס מעמיד בפני המתרגם גם בעיות מיוחדות. למשל: לפועל ההויה ביוונית צורות רבות, והוא משמש גם כאוגד (קופולה). שירתו ומחשבתו של פרמנידס, שעניינן בתורת היש ('אונטולוגיה', גם גרעינה של מלה זו הוא פועל ההויה היווני), נסמכות הרבה על פועל זה ועל ריבוי צורתיו ושימושיו, מה שאין כדוגמתו בעברית.

בעיה אחרת, שאומנם נוגעת גם בחלקים אחרים של הספרות היוונית אך אצל פרמנידס חריפה היא במיוחד, היא בעית האלים. מלים לא מעטות שבהם משתמש המשורר הפילוסוף משמשות אצלו גם כשמותם של אלים. אלים אלה נראים בעיני, לפחות בחלק מן המקרים, נעלים הרבה מהיותם רק האנשה (פרסוניפיקציה) של מושגים מופשטים, אף שגם ההוראה המושגית של שמותיהם ממלאת בשיר תפקיד חשוב (בפוליטיאיזם של פרמנידס, אגב, אין כל סתירה למוניזם האונטולוגי המופלג שלו). על המתרגם לשקול בכל מקרה מהו משקל האלהות המצוי במלה היוונית, ולתרגם בהתאם - לעתים להשאיר את השם היווני ולוותר בכך על המשמעות התיאורטית (הערת הסבר תספק רק פיצוי חלקי לויתור זה), לעתים לתרגם את המלה כמושג מופשט ולוותר על אלהותה, ולעתים להשאיר משהו מכך אף בשם המתורגם. במקרים אלה יש לנסות ולשמור בתרגום גם על מינה של המלה, שהרי בבחינת היותה שם פרטי המין שלה אינו רק דקדוקי (ג'נדר) אלא גם מין טבעי (סקס). הישויות האלהיות הפועלות בשירו של פרמנידס, אגב, הן בדרך כלל ממין נקבה.

בעיה אחרת הקשורה לזאת היא רמזי הלשון מן הספרות האפית העתיקה השזורים בדברי פרמנידס, שאצל הקורא היווני העלו מיד אסוציאציות מיתיות, ואלה חסרות לקורא התרגום. למשל: תיאורו של היש ככפות בכבלים גדולים למקומו על-ידי אַנְנְקִי אלת ההכרח (ח 26-31) מושפע מתיאור פְּרוֹמֶתֶאוס שזיאוס קשרו אל הסלע, כפי שתואר על יד הֶסְיוֹדוֹס, וכן מן התיאורים ההומריים של אַךְס וְאַפְרוֹדִיטִי שנקשרו באופן דומה על ידי הֶפֵּיסטוֹס (ראה בפירושו של Coxon דלהלן). על המתרגם להשלים, אכן, עם ויתורים לא קלים, ולהתנצל בפני פרמנידס ובפני אלותיו. ועם זאת ויתור כללי על נסיון של תרגום שירי נראה בעיניי כעוון גדול אף יותר. אני מאמין שאפשר למצוא

פתרונות עבריים שישאירו משהו מרוחו המקורית של השיר, ויתנו לו חיים חדשים בלשוננו.

שירו של פרמנידס כולל שלושה חלקים: א) מבוא (בלעז פְּרוֹאָמְיוֹס. להלן קטע א). בו מתוארת זרכו של המשורר אל האלה. דרך שיש להבינה הן כהתקדשות במיסתורין – 'אינציאציה', והן באופן אלגורי, כהתקדמות נפשית ושכלית לכיוון האמת. ב) 'דרך האמת'. היא המתארת את המציאות האמיתית, או במלים אחרות: את השקפתו האמיתית והעמוקה של פרמנידס על המציאות. ג) 'דרך הסברה' (או: 'דרך מה שנראה לבני אדם'). היא המתארת את המציאות הפיסיקלית, האסטרונומית והביולוגית, שהפילוסוף אינו מייחס לה תוקף של אמת.

אך לצערנו לא את כל זאת מכירים אנחנו. שירו של פרמנידס לא נשתמר בשלמותו, אלא רק כקטעים שצוטטו בפי פילוסופים שונים בעת העתיקה. מ'דרך האמת' נשתמרו כמה וכמה קטעים (קטע גדול במיוחד [קטע ח] נשתמר דווקא אצל הפילוסוף הניאו-אפלטוני סִימְפְּלִיקְיוֹס, כאלף שנה אחרי פרמנידס!), אך עדיין אין בידינו חלק זה בשלמותו, ומ'דרך הסברה' נשתמר אך מעט (ח 51 ואילך). אף שמו של השיר לא נשתמר כנראה בידינו. אומנם המקור שמצטט את קטע המבוא (הוא הפילוסוף הסקפטיקן סְקְסְטוֹס אֶמְפִּירִיקוֹס, איש המאה השניה לספירה) מצטט בראשו גם שם: 'על הטבע', אך ברור שאין זה השם שנתן לו מחברו, שכן שם זה רחוק מרוחו של פרמנידס ('הטבע' [ביוונית 'פִּיזִיס', מילולית 'צמיחה'] אצל פרמנידס איננו חלק מן המציאות האמיתית אלא רק של זו הנראית. ראה קטעים ט, יז). נראה אפוא ששם זה, המציין רבים מחיבורי הפילוסופים הפרה-סוקראטיים, ניתן לו אך בתקופה מאוחרת.

הקטעים שנשתמרו לוקטו וסודרו בידי מלומדים רבים במאות השנים האחרונות. סדר הקטעים עדיין שנוי לעתים במחלוקת. נוסף על כך יצירה זו מצטיינת בחילופי גרסאות רבים ומשמעותיים (הפילוסופים העתיקים ציטטו לעתים מתוך הזיכרון), וגם באפשרויות שונות ביותר של הבנה, שנחקרו היטב בספרות המחקר העצומה, ועדיין לא מוצו. בכל אלה הכרעתי בתרגום לפי מיטב שיפוטי, בלי לשטוח את הנימוקים לפני הקורא, והערות הוספתי רק במקרים של הכרח (ויתרתי אף על הפניות למקורות, ועל הבאת עדויותיהם של הקדמונים, המצויות כולם בספרים דלהלן).

סדר הקטעים בתרגום (הם מסומנים באותיות) הוא כסדרם בספרו החדש

(יחסית) של קוקסון, שגם אימצתי חלק מפירושו וחידושו: A. H. Coxon, *The Fragments of Parmenides*, Van Gorcum, Assen 1986. עם זאת בכל עת

התרגום היו לנגד עיני גם מהדורות אחרות של המקור היווני (עם פירושים),
 ואלו הן: L. Taran. *Parmenides*, Princeton 1965; G. S. Kirk & J. E. Raven, *The Presocratic Philosophers*, Cambridge 1960; H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin 1922.
 העברי של שמואל שקולניקוב, *היראקליטוס ופארמנידיס: עדויות ופראגמנטים*,
 מוסד ביאליק, ירושלים, תשמ"ח, וכן בספרות נוספת (ביבליוגרפיה מפורטת
 תמצא בספרו של שקולניקוב).

במחקרים אלה, וברבים אחרים, ימצא הקורא גם ניתוחים נרחבים של
 הפילוסופיה של פרמנידס, ושל מקומה בתולדות המחשבה. כאן אמנע מתיאור
 השיטה, ואת כביכול לפרמנידס עצמו. אני מקוה שהלשון העברית
 שבפיו תשמור על משהו מטעמו, ואולי אף תעורר את היצר לעוד עיונים.

אני מודה לידידי המשורר זלי גורביץ על עצותיו.

- א הן, הסוסות שאותי עוד נושאות אל כל תאנות-נפש
אלה לווני אז, כשהוליוני אל דרך המלל
דרך אלה שקדימה נושאת על פני כל איש יודע.
בה כן נשאתי כי בה נשאוני סוסות חכמות-שכל
5 כמשכן במרכבה, ונערות נהגו את הדרך.
סרו בתוך מסביו יללת חלילים שם השמיע
בלהטו (כי הונע בעצמת אופנים של מתכת
שנים, מזה ומזה בקצותיו), כל-אימת שבנות-שמש
אצו אותי ללות, נערות שנששו בתי-ליל,
10 עד אלי-אור, וצעפים מלאשן בידים השליכו.
- שמה עומדים שערי נתיבות גם של יום גם של לילה
ומצד-זה מחזיק גם משקוף ומזה סף של אבן
אף שערי האויר בעצמם חסומים בדלתים
במפתחות הכפולים תאחז דיקי, קשה ונוקמת.
15 הנערות אז שדלוה אפוא בדברי רף ונעם
ותפתנה אותה בערמה להשליף את הברים
בקלילות אליהן מעל השערים, עד שאלה
פתח פוער אז קרעו בדלתות, נפרשו ונשאו,
ובחורים סבבו כסדרם את צירי הנחשת
20 המחברים בקרסים, ועתה בעדם כן בשפי
הנערות נהגו במסלה הישרה סוס ורכב.
והאלה אז קדמה את פני בטוב סבר ונעם
את ימיני היא לקחה בידה, וענתה ואמרה לי:
נער אשר תלוינה אותו ורכבות בנות אלמות

25 וְאֵף סוּסוֹת, הוּ אֲשֶׁר נִשְׂאוֹף לְבוֹא עַד בֵּיתָנוּ,
 בּוֹא בְשָׁלוֹם, כִּי לֹא מוֹיִרָה רָעָה הִנָּה זֶה שֶׁשָּׁלַחְתָּךְ
 בְּדָרֶךְ זֶה, כִּי מַחּוּץ לְנִתְיָבוֹ שֶׁל בְּרִיּוֹת מְצוּיָה הִיא,
 אֲלֵא זֶה תִּמְיֵס עִם דִּיקָי. צָרִיךְ שֶׁתִּשְׁתַּיֵּג אֶת כָּל-אֵלֶּה:
 גַּם אֶת לְבָהּ הַלֵּא-זֶע שֶׁל אֲמַת שְׁהִיטֵב מְשַׁכְּנֵעַת
 30 אֶף גַּם סְבָרוֹת שֶׁנִּרְאוֹת לְאֵנוֹשׁ וְאִין תִּקְרָף אֲמַת בֶּן
 וּבְכָל-זֹאת תִּלְמָדוּ וְתִדַּע הַכִּיֻּצַּד הִיָּה צָרִיךְ
 שֶׁהִנִּירְאוֹת יִתְקַבְּלוּ עַל לֵב-כָּל, כִּי חוֹדְרֵי כָּל-דָּבָר הֵם.

ב לִי הַדָּבָר מְשַׁתָּף וְאִחַת הִיא
 אִיפֹה אֶפְתַּח, שֶׁהָרִי עוֹד אֶחָזֵר וְאֶגִּיעַ גַּם שָׁמָּה.

ג בּוֹא אַחֲוֹנֶךָ הַסִּכַּת וּנְצֹר-אֶת הַסַּפּוֹר שֶׁשִּׁמְעֵת
 אֵלֶּה דַרְכֵי הַמְּחַקֵּר הַיְחִידוֹת לְהַשְׁכֵּל וּלְדַעַת.
 זֶה הָאִחַת: שֶׁיִּשְׁנֹו, וּמְצִיאוֹת הָאֵינֶנּוּ אֵינֶנּוּ;
 זֶהוּ שְׁבִילָה שֶׁל פִּיתוּ, הַלֵּא הִיא לְאֲמַת מְשַׁרְתֵּת.
 5 וְהָאִחַרְת: שְׁאִין, וְצָרִיךְ שֶׁיְהִיָּה הָאֵינֶנּוּ;
 זֶהוּ, אֹדִיעַ לָךְ, הַנְּתִיב שֶׁמַּחּוּץ לְכָל-דַּעַת,
 כִּי לֹא תִכְיֹר אֶת אֲשֶׁר לֹא קִיָּם, אִי-אֶפְשֶׁר לַעֲשׂוֹת כֵּן,
 לֹא יַעֲלֶה עַל שִׁפְתֶיךָ; הוּ מָה שֶׁמִּשְׁטָג גַּם קִיָּם הוּא.

ד יֵשׁ לְדַבֵּר וְלִחְשֹׁב אֶת הַיֵּשׁ. הַמְצִיאוֹת הוּ קִיָּמַת.
 אֶף לֹא-כָלוֹם לֹא קִיָּם. לְהַרְהוֹר בְּדַבָּרִים אֶצְוֶנֶךָ.
 כִּי קִדָּם-כָּל אֶחָסֵם בְּפִנְיֶיךָ אוֹתָהּ דָּרֶךְ חֶקֶר,
 אֶף גַּם אֶת זֹאת בָּהּ תוֹעִים בְּנֵי-תְמוּתָהּ שֶׁלְהֵם רְאִשִּׁים שְׁנִיָּם,

- 5 הם שְׂיֹדְעִים לֹא-כְלוּם בְּאִשֶּׁר מְכוֹנָה מְקַלְקֶלֶת
 בְּחַיָּהֶם תִּכְוֹן אֶת שְׂכָלֶם הַתּוֹעָה, נְשָׂאִים הֵם
 יַחַד חֲרָשִׁים וְעוֹרִים, נִדְהָמִים, הַמוֹנִים בַּל-יִבְחִינּוּ,
 שֶׁבְּשִׁבְלֵם לְהִיּוֹת וְלִחְדָּל לְאָחַד יִתְשַׁבּוּ
 וְאֵף גַּם לֹא לְאָחַד, וְכָלֶם נְתִיבֶם סָב אַחוּרָה.
- 1 אִךְ הִסְתַּכַּל בְּרַחֲוִקוֹת כְּנוֹכַחוֹת בְּבִטְחָה בְּעֵין-שְׂכָל
 כִּי לֹא יוּכַל אֶת הַיֵּשׁ מִן הַיֵּשׁ לְנִתֵק מִלְּגַעַת,
 לֹא כִּמְפֹזֵר לְכָל-עֵבֶר בְּכָל אֶפְרָיִם וּבְסוּדָר,
 וְאֵף גַּם לֹא כִּמְכַנָּס.
- I זֶה לְעוֹלָם לֹא יִכְנַע – כִּךְ שְׁלֹא-נִמְצָאִים יִמְצָאוּ.
 אִךְ מִנֵּע אֵף מִחֻשְׁבָּה מִן הַדָּרָךְ הַזֹּאת שֶׁל הַחֶקֶר
 אֵל יֵאָנֵס אוֹתָךְ נִהַג עֲתִיר נְסִיוֹן אֲלֵי דָרָךְ
 זֹל בָּה נּוֹשָׂאִים עֵין לֹא מְכוֹנֶת וְאֵין רוֹעֵשֶׁת
 5 וְאֵף לְשׁוֹן. רַק הַכָּרַע בְּדַבּוּר דִּין טַעוֹן מִתְנַצֵּחַ
 II זֶה שְׁמַפִּי נֶאֱמַר. וַיַּחֲדִי סְפוּרָה שֶׁל הַדָּרָךְ
 עוֹד הֵן נוֹתֵר: שֶׁיִּשְׁנֹנוּ. וְאוֹתוֹת מְרַבִּים יֵשׁ עֲלֵיהֶן,
 שֶׁהִקְיָם גַּם אֵינְנוּ נוֹצֵר, וְנִחְרָב גַּם אֵינְנוּ,
 וְהוּא יַחֲד בְּמִינוֹ וּמְשַׁלֵּם, מִמְקוֹמוֹ לֹא יִזוּעַ
 5 גַּם לֹא הִיָּה, לֹא יִהְיֶה, בְּשׂוּם זְמַן כִּי הַכָּל עֲתָה יַחַד,
 כִּן הוּא אָחַד וְרַצּוּף. וְאֵתָה מֶה מוֹצֵא תִבְקֶשׁ לוֹ?
 אֵיךְ וּמִנֵּין גְּדֵל? הֲרִי לֹא מִתּוֹךְ מֶה שְׁאֵינְנוּ,
 זֹאת לֹא אֲנִים לָךְ לְהַגִּיד אוֹ לְחַשֵּׁב, כִּי הָאֵין
 אֵין הוּא נִתּוֹן לְדַבּוּר וְהַהוֹר. וְאוֹתוֹ אֵינָה צָרָךְ

- 10 - קודם? אחר כך? - פתאם יעורר מתוך אינו לצמח?
 צרף יש לו להיות כל-כלו או שלא יהיה כלל.
 וּשְׁדָבַר-מָה לְצַדוֹ יִתְהַוֶּה מִן הָאֵין - אף פעם
 זאת לא יכריח כחו של מופת; לפיכך אמנם דיקי
 לא הרפתה הכבלים להתיר התהוות אף לא הרס,
 15 אף היא אוֹחֶזֶת. וְכֵן בְּדִיו-אֵלֶּה צָרִיף לְהַכְרִיעַ:
 יש או שְׁאֵין. וְאָכֵן כְּבָר מְכַרַע הוּא לְפִי הַהֲכָרָח:
 יש להניח את זאת בבלי שכל ושם כי איננה
 דָּרָךְ אֲמֵת, אֵף אֵת זֹאת לְקַבֵּל אֲמֵתִית וְקִיּוּמֵת.
- איך ההוה גם עתיד להיות וגם איך התהוה הוא?
 20 אם התהוה - לא הוה, וגם לא אם עתיד להיות-פעם.
 ככה כלה בעשו היצירה, חרבן לא ישמע.
 הוא גם אינו מתחלק, כי שוה בו הכל ואחיד הוא,
 אין שם גם סרר עודף שימנע בעדו את הרצף,
 אין חסרון כי הכל ממלא בישות הקימת,
 25 ולפיכך הוא רצוף כל-כלו, הקים בקים הו נוגע.
- כן בלי תנועה הוא כפוח בכבלי עצומים מסביב לו,
 אין לו ראשית והפסק, יצירה וחרבן הו כבר קדם
 נעו גם נדו הרחק, ותקפה של אמת ורקם הלאה.
 בהנתרו כמו שהוא במקומו הוא מוטל לעצמהו.
 30 כך שם קבוע נותר, כי אלה אדירה זו, אננקי,
 מחזיקה בכבלי של הגבול שסביב יסגורנו.
 כי שקים יהיה אי-משלם - אין זה דיו ולא נהג,

בְּהִיּוֹתוֹ לֹא-נִזְקַק, לֹו לְאִין הִיָּה - אֲזַ חֲסֵר כָּל.
 מֵה שְׁמֻשָּׁג הוּא הוּא מֵה שְׁעֲלִיו נִסְבָּה מִחֻשְׁבֹּת,
 הוּא בְּלַעֲדֵי הַיְשׁוּת, אֲשֶׁר בָּהּ הִקְגָד מִתְנַסֵּחַ, 35
 שׁוּם הַשְּׂגָה לֹא תִמְצָא. זְמַן אֵינְנֹו וְגַם לֹא יִהְיֶה עוֹד
 מִשְׁהוּ חוּץ מִן הַיֵּשׁ, כִּי כְּבִלְתוּ שְׁלֵם בַּל יִנוּעַ
 מוֹיָרָה קֶשֶׁה. לְפִיכֹף יִהְיֶוּ אֶף לְשֵׁם כָּל-הַקְּלֹו
 כָּל אֲשֶׁר בָּם בְּנֵי-תְמוֹתָהּ בְּטַחוּ כְּאֶמֶת וְהַנִּיחוּ
 שְׁנוֹצָרִים הֵם וְגַם נְחֻרְבִים, קִיָּמִים וְאֶף לֹא כֹו, 40
 אֵת מְקוֹמָם מְמִירִים וְאֵת-זֶהֱר גֹוֹנָם יִתְלִיפוּ.

אֶף בְּהִיּוֹת לֹו גְבוּל אֲחֵרוֹן כְּכֹר נְשִׁלֵם מְכָל-עֲבָר
 וְלִגּוּפוֹ שֶׁל כְּדוֹר מְעַגֵּל לְמִשְׁעֵי מִדְּמָה הוּא
 מִן הַמְרָכֵז שְׁוֵה-מִשְׁקָל הוּא בְּכָל שְׁהַרֵי יֵשׁ לֹו צֶרֶף
 שְׁשׁוּם דְּבָר לֹא יִגְדֵל אוֹ יִקְטֹן יוֹתֵר, שְׁמָה אוֹ שְׁמָה. 45
 יַעַן כִּי אִין אֵינְנֹו אֲשֶׁר יִפְסִיקֵנוּ מִגְּשֵׁת
 אֶל הַדּוֹמָה. וְלֵישׁ מֵישׁ אִין לְהִיּוֹת בְּמֵאוּמָה
 לֹא פֵה יוֹתֵר וְלֹא שְׁמָה פְּחוֹת, כִּי הוּא חָף מְכָל פְּגַע,
 הוּא הַשְּׁוֵה לְעֲצָמוֹ בְּכָל-צַד, כָּל גְּבוּלוֹת פּוֹקֵד-יָחַד.

סוֹף אֲשִׁים כְּאוֹ בְּשִׁבְלֶף לְדָבָר אֲמוֹ וְגַם לְמִחֻשְׁבֹּת 50
 סְבִיב הָאֶמֶת, וְסִבְרוֹת בְּנוֹת-תְּמוֹתָהּ מַעֲתָה בּוֹא וְלִמַד נָא
 עַת לְפֹאֵר הַכּוֹזֵב שֶׁל סְדָרֵי נְאוּמֵי תַטָּה-אֲזֹו.

יַעַן קָבְעוּ הֵם דְּעוֹת לְכַנּוֹת בְּשִׁמוֹת צוּרוֹת-שְׁתֵּימִים,
 - אִין בְּאֲחֻדוֹת לְהֵם צֶרֶף, בְּזֹאת הֵם תּוֹעִים בְּכָלִי-דָרֶף -

55 שְׁנֵי נְגוּדִים, הֵם פְּסָקוֹ, יֵשׁ בְּדַמּוֹת וְאוֹתוֹת לְהֵם שְׁמוֹ
 לֹא וְאִי זֶה כְּרָאִי זֶה: כָּאֵן יֵשׁ אֲשֶׁר לְהִבָּה בְּדַמּוֹת אֶתְר
 כֹּה עֲדִינָה וְקִלָּה וְשִׁוְהָ לְעֲצָמָה בְּכָל עֵבֶר
 אֶף לְאַחַר לֹא שְׁוְהָ, כִּי הֵהוּא בְּעֲצָמוֹ מִמֶּשׁ הַפֶּר:
 לִיל עֲלֻטָּה לֹא נוֹדַע, גּוּף דְּחוּס וְקַפּוּץ וְרַב כְּבֹד.

60 סֵדֶר עוֹלָם שְׁכָלוֹ מְסֻתָּבֵר בְּפִנְיָה אֲבִיעָה
 וְלְעוֹלָם בּוֹ תַּמּוּתָה בְּחֻכְמָה אוֹתָהּ לֹא יִנְצָח.

ט טִבַּע הָאֶתֶר תִּדַע, וְאֵת כָּל הָאוֹתוֹת שְׁבִאֲתֶר:
 אֵת מַעֲשֵׂי הַלְפִיד הַטְּהוֹר מְסֻמָּאֵי הָעֵינַיִם
 שְׁבִיד שְׁמֵשׁ זוֹהַר, וּמֵאִין נוֹצְרוֹ גַם כָּל אֵלֶה.
 אֶף מַעֲשֵׂים שְׁחוֹזְרִים אֲשֶׁר-לְלִבְנָה הַקִּיקְלוֹפִית
 5 וְאֵת טִבַּעַה עוֹד תִּלְמַד. גַּם תִּבְיִן הַמַּקִּיף, הַרְקִיעַ,
 אִיף וּמֵאִין נְטִבַע, וְאִיכָה כְּבִלְתָּהּ אֲנִי
 יוֹם בּוֹ הִנְהִיגָה אוֹתוֹ לְאַחַז מְסֻלוֹת כּוֹכְבֵי-לִיל.

י אִיף אֶרֶץ וְאִיף לְבָנָה וְאִיף שְׁמֵשׁ,
 אֶתֶר לְכָל מְשֻׁתָּף, חֲלָבוֹ שֶׁל וְקִיעַ, אוֹלִימְפוֹס
 זֶה הַקִּיצוֹן, וְאֶף לְהֵט כְּחֵם שֶׁל כּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם,
 אֵל הַתְּהוֹוֹת אֲזוֹ נְעוּרוֹ.

יא הוּ מֵאַחַר שְׁבִכָּל הַשָּׁמוֹת מְכַנִּים יוֹם וְלִילָה
 וְעַל פִּי גְבוּרוֹתֵיהֶם מוֹחֲלִים הֵם עַל אֵלֶה וְאֵלֶה -
 כֹּל מְמַלָּא כְּאֶחַת גַּם בְּאוֹר גַּם בְּלִיל וְאֶפֶל

כְּשֶׁשָׁנִיָּהֶם שְׁקוּלִים, שָׁכַן אִישׁ מֵהֶם אִין בּוֹ כָּל אִין.

יב כִּי הַצָּרוֹת שָׁבְהוּ נִמְלְאוּ אֵשׁ בְּלִתֵּי מְזֻגָּת, הַנוֹסְפוֹת מְלֹאוּ-לִיָּלָה, שָׁם מִנֵּת לְהִבָּה מִשְׁתַּחֲרָרֶת. אִין בְּאֲמֻצֵּעַ בְּתוֹךְ אֵלָה - אֵלָה, הִיא שָׁכַל מְנוֹטָת, בְּכָל אֲתֵר הוּ לְזָה אַרוּרָה וּמִשְׁגָּל מִתְחִילָה הִיא 5 עֵת נִקְבָּה אֶל זְכָר תְּשַׁלַּח לְזוּיִג וּלְהַפֹּךְ אֶל הַנִּקְבָּה הַזְּכָר.

יג רֹאשׁ וְרֹאשׁוֹן כָּל אֵלִים הֶעֱלֵתָה בְּמַחְשָׁבָת, אֶת אַרוּס.

יד אִין אֲחֵר הַנוֹדֵד טְבִיבוֹת אֲרָץ מְפִיץ נְגָהוֹת-לִיָּלָה

טו בְּהִיוֹתָה נּוֹשְׂאֵת-עֵין תְּמִיד אֶל קַרְנֵיִו שֶׁל הַשָּׁמַשׁ

טז מְשַׁרְשֵׁת בְּמִים

יז כְּמוֹ שְׂאוֹחַז הוּא בְּמִזְגַּג הַגּוֹף הַתּוֹעָה, בְּכָל רְגַע, הוּ הָרִי כְּכָה נּוֹכַח הַשָּׁכַל בְּאִישׁ, כִּי זָהָה הוּא עִם מָה שֶׁטָּבַע הַגּוֹף מְכִירוֹ, בְּבָרִיּוֹת כָּלֵם יַחַד אִין בְּכָל אִישׁ. שְׁהָרִי הַמְשַׁכָּל הוּא הַיְסוּד הַמְכָרִיעַ.

יח אֶל הַיְמִין נְעָרִים וְלִשְׂמָאל נְעָרוֹת [הִיא הַצִּיבָּה].

יט עת יחד איש ואשה מערבים את זרעי אפרוֹדִיטי
 אז בְּרִידִים מתוך דם מנגד הגבורה המעצבת,
 אם את המזג נוצרת, גופות לתפארת יוצרת.
 יעו כי אם תאבקנה גבורות כְּשֶׁעֲרַבּ כְּבֹר הַזֶּרַע,
 5 אם לא תפעלנה יחדיו תוף הגוף המערב, – אריניות
 עוד תענינה מין זה שְׁנוֹלֵד מתוך זרע של כָּפֶל.

כ ככה לפי הסברה הם צמחו, והנם עכשיו, אלה
 ומעתה יטפחו, יגדלו ואחר כך ימותו.
 על כל אחד לסימן, בני אדם לכלם שם הניחו.

הערות

- א 2 'דרך המלל' – כלומר: דרך שמתקדמים בה בדיון דיסקורסיבי.
- 3 ה'אלה' שכאן היא כנראה דיקי הנזכרת בהמשך. אומנם בהמשך (בשורה 22) המילה היוונית ל'אלה' היא 'תָּאָה', שמינה הדקדוקי הוא נקבה במובהק, ואילו כאן משמשת המילה 'דִּימוֹן' שיכולה להיות גם זכר וגם נקבה. ואכן היו שקראו כאן בזכר, ופרשו זאת על השמש (הֶלִיֹּס), שלפי ההמשך בנותיו הן המדריכות את המשורר. אבל כל מדריכי המשורר כאן נקבות הן, ודיימון זה איננו יוצא מן הכלל. נושא משפט הזיקה הבא הוא אומנם בנקבה גם ביוונית ('היא נושאת'), אבל נושא זה איננו חייב להיות האלה, אלא נראה יותר שהוא 'הדרך', שגם היא נקבה גם ביוונית. 'קדימה' – במקום מלה זו גורסות רוב ההוצאות 'דרך ערים'. אך גירסה זו מקורה כנראה בטעות בקריאה (ראה הערת Coxon, הנזכר לעיל במבוא).

- 9 'ליל' - גם הוא שם אלה.
- 11 'יום' ו'לילה' - שניהם כאן דמויות מואנשות ומיתיות.
- 13 'אור' - ביוונית: 'אֶתֶר'. 'דלתים' - במקור: 'בדלתות גדולות'.
- 14 'דיקי' (במלעיל) פירושה צדק. אחת ההורות הממונות על שערי הרקיע גם אצל הומרוס, אליאדה ה 749. המלה דיקי היא ממין נקבה, ומשמשת כאן (כמו במקומות רבים) כשמה של אלת הדין. היא ממלאת תפקיד חשוב גם בהגות היהודית ההלניסטית (כגון אצל פילון), והשפיעה על דמותה של 'מידת הדין' בספרות התלמודית.
- 16 'הבריח' - במקור: 'הבריח המחוזק ביתד'.
- 26 'מורה' (במלעיל) פירושה גורל. המילה היא ממין נקבה, ומשמשת כאן (כמו במקומות רבים) כשמה של אחת העלמות האלוהיות הממונות על גורלות בני האדם. ראה גם להלן, ח 38.
- 28 'תמיס' (במלעיל) פירושה חוק. המילה היא ממין נקבה, ומשמשת כאן (כמו במקומות רבים) כשמה של אלה.
- 29 'שהיטב משכנעת' - לפי נוסח אחר: 'המעוגלת היטב'. נוסח זה אומנם רב רושם הוא, ויש לו מקבילה בהמשך (ח 43), אבל לפי ההקשר המידי, בהקבלה לשורה הבאה, 'שהיטב משכנעת' עדיף.
- 1 ג 'סיפור' - ביוונית 'מיתוס'.
- 4 'פיתו' (במלרע) פירושה שכנוע (פיתוי רב לתרגם 'פיתוי' הדומה בצלילו, לו רק היתה גם המלה העברית ממין נקבה). זה שמה של אלה עתיקה (בתו של אוקיאנוס), העומדת לימינו של מסביר ונואם. 'האמת' - גם זו אלה. ביוונית 'אַלְתֵיָאָה'.
- 1 ה חצי השורה האחרונה מצויה בפרגמנט נפרד, ויש חוקרים שאינם משייכים אותו למקום זה. פירושה בתרגום מילולי: 'אותו דבר [עומד] להשכיל ולהיות'. אפשר לתרגם גם: 'אותו דבר הוא להשכיל ולהיות'. תרגום זה אומנם פשוט יותר מבחינה לשונית, והוא פירושם של הראשונים, אבל דומה שאיננו מתאים להקשר הרעיוני.
- 1 ו משפט זה ניתן להתפרש גם בדרכים רבות אחרות. ובחיתי באפשרות המתאימה לשורה הקודמת.
- 3 'אותה דרך חקר' - היא הגורסת כי אין.

- 5 'מכונה מקולקלת' - למילה היוונית, 'א-מְכַנְיָאָה', נודעת המשמעות 'חוסר ישע', אך כאן נכון לחזור אל המשמעות האטימולוגית של היוונית והעברית החדשה.
- 2 ן 'יוכל' - נושא הפועל הוא השכל.
- 3-4 כלומר: היש איננו יכול להיזחס או להתקלש כדעת אַנְקְסִימְנְדְרוֹס.
- 5 ן 'דיבור' - ביוונית 'לוגוס'. הוא טיעון תבוני ודיסקורסיבי, בניגוד ל'לשון', אבר הדיבור, שנזכרה קודם.
- 1 ן 'סיפור' - ביוונית 'מיתוס'.
- 2 המשפט עד 'יחיד' מתועד בשני הקטעים, ז ו-ח.
- 13 'דיקי' - ראה לעיל א 14, 28.
- 16 'הכרח' - ביוונית 'אַנְקְי'. בהמשך (ח 30, ט 6) היא מופיעה כאלה גמורה.
- 21 'היצירה' - ביוונית 'גְנְסִיס'. פירוש המלה 'התהוות' (אותו שורש מופיע גם בשורות הקודמות). אך מילה זו משמשת כידוע בתרגום השבעים (שנוצר כמאתיים שנה אחרי פרמנידס) כשמו של ספר בראשית, ספר היצירה או הבריאה. פרמנידס השתמש כנראה במלה זו גם כשמה של אֵלָה, ראה להלן בהערה לקטע יג.
- 27 'קודם' - לעיל בשורה 21.
- 30 'אננקי' (במלעיל) פירושה הכרח. ראה לעיל בשורה 16.
- 32 'אין זה דין ולא נוהג' – חוקי הלוגיקה והאונטולוגיה זהים בעיני פרמנידס עם חוקי הדת, המוסר והנוהג.
- 35 'הישות אשר בה ההגד מתנסח'. ביוונית (כמו בשפות רבות אחרות) פועל ההויה משמש גם כאוגד (וגם בזמן הווה), לפיכך משתמשים בו במשפט שמני כדי לטעון משהו לגבי משהו. למשל, המשפט 'הבית גדול' ינוסח ביוונית 'הבית הווה גדול'. לפיכך אין טענה אמיתית אלא לגבי הקיים.
- 38 'מוירה' - גורל (המלה 'קשה' אינה מופיעה במקור במפורש). ראה גם לעיל א 26. תפקידה כאן הוא גם תפקידה של אננקי (לעיל שורה 30). ואכן אצל אפלטון, בסוף ספר *המדינה*, מוצגות שלוש המוירות כבנותיה של אננקי. 'אך שם' – ראה גם להלן, כ 3.
- 51 'סברה' - ביוונית 'דוקְסָה' = מה שנראה.

- 52 'פאר' וגם 'סדר' מייצגים בתרגום את המלה היוונית 'קֶסְמוֹס'. 'נאוס' - ביוונית 'אָפּוֹס'. 'הכוזב' - דברי האלה לפרמנידס מזכירים את דברי המוזות להֶסְיוֹדוֹס (*תְּאֹלוֹגִיָה*, שורות 27-28), המצהירות שלעתים דוברות הן אמת, ולעתים דברי שקר שדומים לאמת. ראה תרגומי *במדלים* 12 (1996), ובדברי המבוא שם.
- 53 'הם' - הכוונה לבני האדם. שתי הצורות הן האש (היא האור) והלילה.
- 54 'אין באחדות להם צורך', למלים אלה רבו הפרושים, ותרגמתי לפי הנימוקים שהביא Taran (הנזכר לעיל במבוא).
- 55 'דמות' - ביוונית 'דֶמֶס', שפירושה בניינו של גוף (וכך מלה זו תתורגם להלן בשורה 59), ותרגמתי 'דמות' הקרובה לה בצלצולה.
- 56 'אתר' הוא האויר השמימי העליון, שהוא קל ומאיר, שלא כמו האויר התחתון השרוי על פני ארץ ('אָאָר').
- ט 1 'טבע' - ביוונית 'פִיזִיס', פירושו גם לידה וצמיחה.
- 2 'לפיד' - ביוונית 'לֶקֶפּוֹס' ובנטיה 'למפד', מלה זו, דומה, ואולי אף קשורה, למלה המקראית 'לפיד'.
- 3 'שמש' - מלה זו היא ביוונית ממין זכר, ולעיל (א 8) נזכרה כאלוה.
- 4 'לבנה' - ביוונית 'סֶלֶנִי'. מלה זו, שמינה נקבה, קרובה ללטינית 'לונה', ואולי גם ל'לבנה' העברית. 'הקיקלופית' - במיתוס ההומרי הקיקלופים היו ענקים בעלי עין אחת. הפירוש המילולי של השם קיקלופס הוא 'עגול העין' או 'עגול פנים', ומכאן כינוי זה ללבנה.
- 6 'נטבע' - או 'צמח'. הפועל המשמש כאן הוא זה שהמלה 'פיזיס' (טבע) משמשת לו כשם פעולה. 'אננקי' - כדלעיל (ח 30).
- 8 'כוכבי-ליל' - במקור: 'כוכבים'.
- ז 2 'חלבו של רקיע' - הוא שביל החלב. 'אולימפוס' - הוא ההר הגבוה שבקצה יוון, שנחשב למושב האלים. לפי ההקשר כאן נראה שפרמנידס מזהה אותו חלקית עם הרקיע, או עם חלק ממנו.
- יא 2 כלומר: השמות מוחלים גם על ענייני היום וגם על ענייני הלילה, וזאת לפי 'גבורותיהם', כלומר לפי משמעויותיהם של השמות. 'גבורה' - ביוונית 'דִינְמִיס'.

- יב 1 'כי הצרות שבהן'. מאחר שהשורות הקודמות חסרות אין מפורש מה משפט זה בא להסביר וכן לא על מה מדובר. אבל הפילוסופים הקדמונים, שבידיהם נמצא השיר במלואו, מדווחים כי מדובר כאן על טבעות, או בתרגום מילולי 'עטרות' (ביוונית 'סֶטְפֵּנִי'), שמהן מורכב העולם.
- 2 'מנה' – ביוונית 'אַיֶסָה', שפירושה גם גורל, ואף אלת גורל, ממש כמו 'מורה'.
- 3 'אַלָה' – ביוונית 'דִּימוֹן'. יש מקשרים אלה זו עם האתר, שחמימותו נחשבה לנקבית ולמעוררת את היצר המיני.
- 4 היחס השלילי אל הלידה משקף כנראה את גישת הפיתגוריאים.
- יג אפשר שנושא המשפט הוא האלה של הקטע הקודם. אבל אפלטון, המצטט משפט זה *בהמשתה* (בנאומו של פיידרוס), ככל הנראה חושב לנושא את 'היצירה' (ביוונית 'גֶּנְסִיס') בעצמה, המופיעה שם בהאנשה (ראה: Coxon). על פי פלוטרכוס, לעומת זאת, הנושא הוא אפרודיטי, וקשה להכריע (אפשר אפילו לתרגם את הפועל בלשון זכר). 'ארוס' הוא כמובן אל האהבה.
- יד-טו נושאם של קטעים אלה הוא הלבנה (כך לפי עדותו של פְּלוֹטָרְכוֹס). הם מכילים את הרעיון שהלבנה מקבלת את אורה מן השמש. זה המקור הראשון הידוע המכיל רעיון זה.
- אומנם לדעתי הרעיון נמצא גם ברקע דבריו של נביא הנחמה, 'ישעיהו השני', בן דורו של פרמנידס, בפסוקים אלה: 'קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח. כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאַמִּים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך ינָאֵה. והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך ... לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם ואלהיך לתפארתך. לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך' (יש' ט 1-3, 19-20).
- אם נפרש שבפסוקים הראשונים ירושלים מדומה לירח (כפי שרגיל הדבר בקבלה), והאל תופס את מקום השמש (כמפורש בפסוקים האחרונים), יתפרשו שלושת הפסוקים הראשונים בצורה יפה ובהירה: הלבנה קמה ואורה כאשר 'בא אורה', כלומר בלילה בשעה שהשמש בא, כלומר שוקע (זה פירוש ביאת השמש במקרא, ואף במפורש כאן בפסוק האחרון). בשעות אלה החושך מכסה את הארץ והשמש זורח רק על הלבנה שקמה ועלתה, לפי התיאוריה האסטרונומית הנידונה, ורק לאורה המוחזר נאלצים ללכת גויים ומלכים.

ט לפי עדות המקור (זה מקור ביזנטי ומאוחר) המצטט קטע זה, כך כינה פרמנידס את הארץ, מפני שתחתיה מצויים מים.

י 1 'אוחז הוא במזג הגוף התועה, בכל רגע'. כלומר: בכל רגע ורגע אוחז השכל במזיגה המחברת את יסודות הגוף, שמצד עצמו נוטה לתעות ולהיפרד. 'הגוף' – מילולית: האיברים. 'התועה' – במקור: 'המרבה לתעות'.

4 'המושכל הוא היסוד המכריע' – כלומר: מחשבת האדם נגזרת מהיסוד החומרי העודף, או העיקרי, שבמזג גופו.

יח המקור המצטט קטע זה, הרופא ג'לנוס, מביאו כראיה לכך שפרמנידס סבר שהזכר נוצר בחלק הימני של הרחם. 'היא הציבה' – מלים אלה אינם מפורשות במקור שנותר. הנושא, לפי השערתי, הוא האלה הנזכרת לעיל בקטע יב.

עניין זה הובא גם על ידי הרמב"ם, בחיבורו 'פרקי משה ברפואה', המושפע רבות מתורת גלנוס. וזה לשונו (בתרגומו הקדום של ר' נתן המאתי, מן המקור הערבי): 'הזכרים ברב העניינים תהר מהם האשה בצד הימין והנקבה בצד השמאל' (משה בן מימון, כתבים רפואיים, מהדורת זיסמן מונטנר, כרך ב, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"א, עמ' 210).

אפשר שתיאוריה זו עומדת גם ביסוד דברי ספר הזוהר בתיאור ההיכל השמימי שדרכו באות הנשמות לעולם. גם בהיכל זה מוצבים רוחות הזכרים בצד ימין ורוחות הנקבות בצד שמאל (ראה זוהר ח"ב, רמו ע"א).

יט קטע זה, הנותן הסבר פיזיולוגי ללידת הומוסקסואלים, לא נשתמר במקורו היווני, אלא רק בתרגום לטיני. תרגום לטיני זה, ששמר גם הוא על המשקל הקסמטרי, הוא מעשה ידיו של קיליוס אַנְרְלִינּוּס בן המאה החמישית לספירה. את הנוסח שלפנינו תרגמתי אפוא מן התרגום הלטיני.

1 'איש ואשה' – 'במקור' הלטיני: 'אשה ואיש'. 'אפרודיטי' – אלת האהבה. בנוסח הלטיני נכתב Venus, והחזרתיה למה שנראה לי כמקורה היווני. אומנם אפשר גם לתרגם סתם 'אהבה'.

2 'דם מנוגד' – הוא דם העובר שיש בו היסודות המנוגדים של הזכר והנקבה.

4 'הגבורות' – בלטינית virtutes המשקפת בוודאי את היוונית 'דִינְמִיס'. הכוונה לכוחות העיצוב הזכרי והנקבי.

5 'אריניות' (במלעיל) – הן רוחות (נקבות) של נקמה הרודפות ומענות. בנוסח הלטיני כתוב *dirae*, שפירושו 'הנוראות', והוא כינוין הקבוע של ה-*Furiae*, שהן מקבילותיהן הלטיניות של האריניות (*Erinyes*) היווניות. עם זאת ייתכן שבמקור היווני נכתב קרות (*Ceres*) שגם הן דמויות מאותו סוג. אפשרות זו תתחזק אם נקבל את דעתו של Coxon, המוצא כאן הד לדברי רוחו של פטרוקלוס אל אַכִילֵס, *איליאדה* כג 78-79. 'מין' – במשמעות סְקֵס (בנוסח הלטיני: *sexus*).

ב 1 'סברה' – לפי עדות המקור המצטט (הוא סִימְפְּלִיקְיוֹס), קטע זה סיים את תיאור העולם המוחש, הוא עולם ה'סברה', שראשיתו ב- ח 51. 'אלה' – הדברים 'הנראים', המוחשים והנתפסים ב'סברה' כוזבת זו.

3 'שם' – ראה גם לעיל, ח 38.